

Kurs logiki: lekcja 20. Istota definicji: najważniejsze rodzaje definicji

- [Wprowadzenie](#)
- [Animacja](#)
- [Przeczytaj](#)
- [Sprawdź się](#)
- [Dla nauczyciela](#)

Kurs logiki: lekcja 20. Istota definicji: najważniejsze rodzaje definicji

Źródło: Pixabay, domena publiczna.

Na pewno domyślasz się już, że definicja w znaczeniu klasycznym nie zawsze jest najlepszym sposobem wyjaśniania znaczenia używanych przez nas wyrażeń. Jeśli chcesz przybliżyć rozmówcy jakiś termin, a nie bardzo wiesz, jak użyć w tym przypadku definicji w postaci klasycznej, historia logiki na szczęście podsuwa szereg innych sposobów i strategii definiowania.

Twoje cele

- Poznasz najważniejsze rodzaje definicji.
- Poćwiczysz rozpoznawanie różnych rodzajów definicji.
- Nauczysz się stosować różne rodzaje definicji.
- Rozważysz filozoficznie problemy z definiowaniem wyrażeń.

Animacja

Polecenie 1

Zanim zapoznasz się z animacją, odpowiedz na pytanie: jakie są, według ciebie, główne powody definiowania? Podaj przykład sytuacji, w której formułujemy definicje.

Film dostępny pod adresem <https://zpe.gov.pl/a/DV18u5Dkb>

Źródło: Englishsquare.pl sp. z o.o., licencja: CC BY-SA 3.0.

Nagranie filmowe lekcji pod tytułem *Dwa główne powody definiowania*.

Polecenie 2

Zapisz przykład rozmowy, w której rozmówcy używają definicji nominalnej.

Przeczytaj

Definicje sprawozdawcze i projektujące

Jeśli w rozmowie napotykamy na trudność komunikacyjną, kiedy okazuje się, że nasz rozmówca nie rozumie któregoś z używanych przez nas wyrażeń, może tak być z dwóch powodów:

- albo to on nie rozumie wyrażenia, którego my używamy zgodnie z językową konwencją lub niewłaściwie go rozumie;
- albo my sami, ze względu na specyfikę omawianego problemu, potrzebujemy użyć danego wyrażenia w nietypowy sposób lub zgoła wprowadzić nowe wyrażenie.

Jeśli zachodzi pierwszy przypadek, po prostu wyjaśniamy naszemu rozmówcy, co znaczy dane wyrażenie na gruncie używanego przez nas języka. Nasze wyjaśnienie ma wówczas postać **definicji sprawozdawczej** (określanej czasem także mianem analitycznej).

Wyjaśniamy jedynie, jak używa się danego słowa, nie dodając niczego nowego od siebie.

Jeśli natomiast zachodzi drugi przypadek, wówczas nadajemy nowe, pożądane przez nas znaczenie słowu, które albo w ogóle nie istniało do tej pory w danym języku, albo funkcjonowało w nim w szerszym lub nieco odmiennym znaczeniu. Nasze wyjaśnienie przyjmuje wtedy postać **definicji projektującej** (określanej czasem także mianem syntetycznej). Jeśli więc nauczyciel mówi:

Przykład 1

Przez kartkówkę rozumie się pracę pisemną nie dłuższą niż 10 minut i obejmującą materiał na co najwyżej dwa tygodnie wstecz,

to jest to klasyczny przykład definicji projektującej. Nauczyciel, na potrzeby swojej komunikacji z uczniami, doprecyzowuje termin „kartkówka”, który w języku polskim funkcjonuje w znacznie szerszym i nieostрым znaczeniu.

Definicje równościowe i nierównościowe

Rzecz, którą pragniemy wyjaśnić, nie zawsze potrafimy uchwycić przy tym w sposób całkowicie jasny. Bardzo często powodem wszczętej przez nas dyskusji jest lepsze zrozumienie jakiegoś zagadnienia czy zjawiska, które samo w sobie może być trudne do pojęcia. Nie potrafimy wtedy, już na samym wstępie dyskusji, podać precyzyjnie definicji wyrażenia, którego używamy dla oddania rozważanego zjawiska. Platon, próbując w dialogu *Uczta* podać definicję miłości, przechodzi najpierw przez wiele nieostrych jej ujęć, tak że czytelnik bardzo długo ma poczucie obcowania ze zjawiskiem nieuchwytnym. Dopiero

stopniowo w toku dyskusji zaczynają się wyłaniać bardziej wyraźne kontury tego, czym dla Platona jest miłość.

Z tego powodu stosujemy w rozmowach dwie podstawowe strategie pod względem sposobu budowy definicji. Pierwsza to **definicja równościowa**, której używamy, gdy dobrze uchwytujemy znaczenie naszego terminu, i w definicji podajemy jego równoważnik wyrażony za pomocą znanych rozmówcy terminów. Druga to **definicja nierównościowa**, stosowana wtedy, gdy wyrażenie, którego używamy, odnosi się do zjawiska trudnego do uchwycenia, albo takiego, które na danym etapie dopiero mgliście się przed nami prezentuje.

Charakterystyczną postacią definicji równościowej jest definicja w znaczeniu klasycznym, ale występują także definicje równościowe nieklasyczne. Zazwyczaj polegają one na wyliczeniu nazw, których zakresy, wzięte razem, wyczerpują znaczenie definiowanego wyrażenia. Przykład:

Przykład 2

Przez lekkoatletykę rozumiemy następujące dyscypliny sportu: biegi, chody, rzuty, skoki i wieloboje lekkoatletyczne.

Najczęstszą postacią definicji nierównościowej jest definicja przez postulaty. Polega ona na tym, że umieszczamy definiowany termin w kilku kolejnych zdaniach, w których używamy go w kontekście innych znanych już rozmówcy wyrażen, naprowadzając go w ten sposób na znaczenie używanych przez nas terminów. Tak postąpił z czytelnikiem Platon w *Uczcie*, najpierw odnosząc miłość do pożądania, potem do nieokreślonej tęsknoty, wreszcie do świata idei. Czytelnik, przechodząc przez te wszystkie etapy, przybliży się do uchwycenia pożądanego rozumienia słowa „miłość”.

Ta grafika przedstawia lekkoatletę. Ale skąd wiemy, że to jest lekkoatleta? Jaka definicja najlepiej oddaje ten zbiór dyscyplin sportu?

Źródło: Pixabay.

Dość często takie definiowanie przez postulaty nie jest dostatecznie wyczerpujące, w efekcie czego rozmówca uzyskuje jedyne przybliżone rozumienie używanego wyrażenia. Wówczas definicję taką określamy mianem częściowej. Jest to częsta strategia w naukach humanistycznych.

Stylizacje definicyjne

Poza wymienionymi wyżej strategiami definicyjnymi warto zwrócić także uwagę na język, jakiego używamy formułując naszą definicję. Jak już wiemy, zarówno w encyklopediach, jak i w niniejszym opracowaniu jako łącznika definicyjnego zamiennie używa się określeń „znaczy tyle, co”, „oznacza to a to”, „jest tym a tym”. Tymczasem każde z tych określeń jest częścią innej tzw. stylizacji definicyjnej. Są trzy podstawowe stylizacje (dla każdej stylizacji podajemy przykład w postaci definicji w znaczeniu klasycznym).

Każda z tych stylizacji ma swoje wady i zalety. Stylizacja słownikowa i semantyczna mogą się wydawać w normalnej konwersacji nieco sztuczne. Z kolei stylizacja przedmiotowa może być łatwo pomyłona z definicją nominalną – żeby ustalić jej charakter, trzeba się upewnić co do intencji osoby definicję formułującej.

Ograniczenia definicji

Heraklit z Efezu określany był już w starożytności mianem ciemnego filozofa. Przydomek ten przyznano mu zapewne z powodu zawilości i wieloznaczności jego słynnych aforyzmów. Trudno znaleźć u autora powiedzenia *panta rhei* sformułowanie, które by przypominało definicję spełniającą wymagania współczesnej logiki i językoznawstwa. Ale czy zwrócenie uwagi na ten fakt obruszyłoby Heraklita? Wyobraźmy sobie, że pytamy go, co miał na myśli, kiedy powiedział: „Droga w górę i w dół jest jedna i ta sama.” Wyobraźmy sobie, że prosimy o definicję drogi, którą przeszedł. Podałby nam ją?

Heraklit należy do grona filozofów, wraz z innymi Henri Bergsonem, Fryderykiem Nietzschem, czy Gillesem Deleuzem, którzy uważali, że świat jest stale w procesie dynamicznej zmiany, nic nie jest w nim stałe. Definiowanie czegokolwiek to próba unieruchomienia tego, czego unieruchomić się nie da. Rzecz, którą definiujemy, jak Herakliteska rzeka, już w trakcie definiowania uległa zmianie. Z tego też powodu Nietzsche powiedział, że „prawda to ruchoma armia metafor”. Cokolwiek uznajemy za prawdziwe, cokolwiek jasno definiujemy, musimy pogodzić się z tym, że to jedynie metafora, chwilowe i ostatecznie mgliste określenie stale nam się wymykającej rzeczywistości.

Heraklit oznajmił, że „Droga w górę i w dół jest jedna i ta sama”. Co miał przez to na myśli? Czy myślisz, że definicja któregoś z użytych w aforyzmie terminów pomogłaby w jego zrozumieniu?

Źródło: Giuseppe Torretto, Wikimedia Commons, licencja: CC BY-SA 4.0.

Słownik

definicja realna

(łac. *definitio* – odgraniczenie, określenie) formowana w pracy badawczej definicja, ujmująca zbiór cech istotnych danej wydzielonej grupy przedmiotów badanych

definicja nominalna

formowane przede wszystkim w kontekście komunikacyjnym wyjaśnienie znaczenia jednego z używanych w komunikacji wyrażen

definicja sprawozdawcza

definicja wyjaśniająca zwyczajowe znaczenie jakiegoś wyrażenia w danym języku

definicja projektująca

definicja wyjaśniająca nowe wyrażenie lub doprecyzowująca w nowy sposób wyrażenie już istniejące

definicja równościowa

występuje, kiedy *definiens* jest równoważny znaczeniowo z *definiendum*

definicja nierównościowa

występuje, kiedy *definiens* nie jest równoważny znaczeniowo z *definiendum*

definiendum

(łac. to, co definiowane) człon definiowany w definicji

definiens

(łac. to, co definiuje) człon definiujący w definicji

Sprawdź się

Pokaż ćwiczenia:

Ćwiczenie 1

Definicja realna służy do tego, żeby... Zaznacz, które twierdzenia są prawdziwe, a które fałszywe.

	Prawda	Fałsz
definiować wyłącznie obiekty istniejące fizycznie.	☐	☐
definiować wyniki badań nauk ścisłych.	☐	☐
definiować cechy zjawisk lub grup rzeczy wyodrębnionych w procesie badawczym.	☐	☐
dowieść realnego istnienia definiowanej rzeczy.	☐	☐

Ćwiczenie 2

W poniższych zaznacz definicję o charakterze projektującym.

przez filozofię w rozumieniu hellenistycznych szkół filozoficznych rozumiemy refleksyjną sztukę życia.

przez filozofię będziemy tu rozumieć gatunek literacki odznaczający się refleksją na temat natury świata i człowieka.

przez filozofię w rozumieniu klasycznym należy rozumieć podniesioną na duży poziom ogólności racjonalną spekulację na temat natury świata i człowieka.

przez filozofię w rozumieniu nowożytnym filozofów analitycznych należy rozumieć badania z zakresu metodologii nauk oraz poprawności rozumowań i dowodzeń.

Ćwiczenie 3

Dokończ zdanie wybierając właściwą odpowiedź.

Definicje nierównościowe to takie, które .

rezygnują z podania definicji danego wyrażenia na rzecz literackiego opisu, który ma oddziaływać

przybliżają definiowane wyrażenie na drodze kolejnych postulatów

możliwe są wyłącznie w naukach humanistycznych

operują wyłącznie wyrażeniami metaforycznymi

Ćwiczenie 4

Zaznacz definicję równościową w stylizacji semantycznej.

Termin sofa oznacza rodzaj mebla do siedzenia, który jest miękki, szeroki, z oparciem, zazwyczaj wyposażony też w ramiona.

Termin sofa oznacza miękkie siedzisko z oparciem. Jest to przy tym takie siedzisko, na którym może siedzieć więcej niż jedna osoba. Sofy często są rozkładane, co pozwala przekształcić je w łóżko.

Wyrażenie sofa znaczy tyle, co wyrażenie miękki szeroki mebel do siedzenia, posiadający oparcie i zazwyczaj także ramiona.

Sofa jest to rodzaj mebla do siedzenia, który jest miękki, szeroki, z oparciem, zazwyczaj wyposażony też w ramiona.

Ćwiczenie 5

Podaj definicję równościową w stylizacji przedmiotowej dla słowa „supel”.

Ćwiczenie 6

Podaj własną definicję projektując pracę domowej z wybranego przez siebie przedmiotu szkolnego.

Ćwiczenie 7

Wybierz dowolną dyscyplinę sportu, a następnie podaj je dwie definicje: równościową i nierównościową. Zastanów się, która definicja jest lepsza.

Ćwiczenie 8

Wybierz dowolny aforyzm Heraklita z Efezu i wyjaśnij jego znaczenie podając co najmniej jedną definicję równościową terminu używanego przez siebie do jej objaśnienia.

Dla nauczyciela

Autor: Katarzyna Maćkowska

Przedmiot: Filozofia

Temat: Kurs logiki: lekcja 20. Istota definicji: najważniejsze rodzaje definicji

Grupa docelowa:

Szkoła ponadpodstawowa, liceum ogólnokształcące, technikum, zakres rozszerzony

Podstawa programowa:

Zakres rozszerzony

Treści nauczania – wymagania szczegółowe

I. Kultura logiczna.

4. Definicje jako środek uściślenia myśli i mowy: typy definicji, kryteria poprawności definicji, problem perswazyjności definicji. Uczeń:

1) wymienia wybrane odmiany definicji (definicja klasyczna, definicje nieklasyczne: definicja ostensywna, definicja enumeratywna, definicja kontekstowa) i podaje ich przykłady;

Kształtowane kompetencje kluczowe:

- kompetencje obywatelskie;
- kompetencje w zakresie świadomości i ekspresji kulturalnej;
- kompetencje cyfrowe;
- kompetencje w zakresie wielojęzyczności;
- kompetencje osobiste, społeczne i w zakresie umiejętności uczenia się.

Cele lekcji. Uczeń:

- charakteryzuje najważniejsze rodzaje definicji;
- wykorzystuje różne definicje w praktyce;
- analizuje filozoficzne problemy z definiowaniem wyrażeń.

Strategie nauczania:

- konstruktywizm;
- konektywizm.

Metody i techniki nauczania:

- ćwiczeń przedmiotowych;
- z użyciem komputera;

- dyskusja.

Formy pracy:

- praca indywidualna;
- praca w parach;
- praca w grupach;
- praca całego zespołu klasowego.

Środki dydaktyczne:

- komputery z głośnikami, słuchawkami i dostępem do internetu;
- zasoby multimedialne zawarte w e-materiale;
- tablica interaktywna/tablica, pisak/kreda.

Przebieg lekcji

Przed lekcją:

1. Nauczyciel prosi uczniów o zaproponowanie całkiem nowego przedmiotu nauczania w szkole oraz przygotowanie definicji wyznaczającej, czym powinien się ten przedmiot zajmować.

Faza wprowadzająca:

1. Podanie tematu i celu lekcji.
2. Nauczyciel prosi wybranych uczniów o prezentację pracy domowej. Następnie komentuje podane przykłady definicji, wskazując, które z nich są raczej sprawozdawcze, a które raczej projektujące.

Faza realizacyjna:

1. Nauczyciel dobiera uczniów w pary. Każda para ma za zadanie, nie korzystając z żadnych pomocy, podać definicję wyrażenia „afery”.
2. Kolejne pary podają swoje definicje. Pozostałe pary oceniają każdą kolejną wypowiedź w tajnym głosowaniu pod kątem trafności i zwięzłości – oba kryteria w skali 1-10. Po podaniu swoich definicji przez wszystkich uczniów nauczyciel podaje wyniki.
3. Uczniowie zapoznają się z treścią e-materiału. Nauczyciel komentuje najważniejsze punkty upewniając się, czy uczniowie dobrze je rozumieją.
4. Nauczyciel przypomina kolejne definicje „afery” podawane przez uczniów na początku lekcji i komentuje je prosząc przy tym resztę klasy o przyporządkowanie ich do odpowiedniego rodzaju definicji.
5. Podsumowanie lekcji i praca domowa: uczeń ma za zadanie podanie dowolnej nieklasycznej definicji swojego ulubionego gatunku filmu.

Faza podsumowująca:

1. Wszyscy uczniowie podsumowują zajęcia, zwracając uwagę na nabyte umiejętności.

Praca domowa:

1. Zaproponuj dwa teksty korespondujące z omawianymi podczas lekcji pojęciami.
Przygotuj uzasadnienie swojego wyboru.

Materiały pomocnicze:

- Martens E., *Dydaktyka filozoficzna*, w: „Edukacja Filozoficzna” 6 (1988).
- Femiak T., *O sztuce uświadomionego mówienia – czyli jakiej filozofii uczniowie potrzebują?*, w: „Edukacja Filozoficzna” 32(2001), s. 147–160.

Wskazówki metodyczne opisujące różne zastosowania multimedium:

- Nauczyciel może wykorzystać medium w sekcji „Przeczytaj” do pracy przed lekcją. Uczniowie zapoznają się z jego treścią i przygotowują do pracy na zajęciach w ten sposób, żeby móc samodzielnie rozwiązać zadania.